

ФЕНОМЕН ТІЛЕСНОСТІ В УМОВАХ СУЧАСНОЇ КУЛЬТУРИ

Стаття присвячена розгляду феномену тілесності у сучасній культурі. Автор звертає увагу на сучасні концепції розуміння тілесності, а також трансформацію уявлень про нього в контексті гламуру та масової культури.

Ключові слова: тілесність, гламур, масова культура.

Prokopiuk M. The phenomenon of physicality in modern culture.

The article is about the phenomenon of physicality in modern culture. The author draws attention to the modern understanding of the concept of physicality and transformation of ideas about it in the context of glamor and mass culture.

Keywords: physicality, glamor, mass culture.

Для сучасної культури характерний стрімкий розвиток тілесно орієнтованих соціальних практик та потоки різноманітних концепцій тіла та тілесності. Звісно, людина звертала увагу на своє тіло у всі часи, але сьогодні воно стає проблемою – саме в силу масовості різноманітних тілесних практик і труднощів з концептуалізацією, усвідомленням тіла.

Про актуальність проблеми усвідомлення феномена тіла людини у наш час говорять багато факторів. Одним із них є загострення проблеми здоров'я. Це найбільш актуально для умов життя у великих містах. Висока степінь нервозності, психічні розлади, серечно-судинні, алергічні, астматичні захворювання, наркологічна та алкогольна залежність уже давно стали повсякденними супутниками урбанізації. Про актуальність проблеми усвідомлення тілесності свідчить також підвищення цінності людської індивідуальності в сучасному світі і загострене сприйняття всього, що пов'язане з особистісним самовираженням, а тіло являє собою одне із таких

засобів. Останнім часом загострюється проблема сексуальної поведінки і сексуальної культури в умовах сучасної цивілізації. Еротизм перестав бути елементом особистого життя. Через засоби масової інформації, рекламу він стає нав'язливим та агресивним. Сучасна епоха характеризується також набуттям тіла особливого смисла як носія символічної цінності. Нові соціальні групи і молодіжні утворення: гомосексуалісти, панки, байкери, скінхеди, репери, скейтбордисти, роллери, нудисти та інші субкультури прагнуть до утвердження свого статусу та зовнішньої атрибутики. В умовах сучасної цивілізації присутня також підвищена значимість в контексті суспільства споживання питань іміджа як вміння представити себе покупцю, роботодавцю у відповідному стані здорового духа і тіла.

На рубежі XX та XXI століття поживавився інтерес до питань людської тілесності, що був зумовлений змінами у науковій, політичній, екологічній, економічній та інших сферах буття людини. Зацікавленість питаннями людської тілесності виходять на перший план в умовах техногенної цивілізації, що характеризується розвитком принципово нових технологій, які безпосередньо вплинули на буття людини. Техногенна діяльність людства впродовж декількох століть якісно змінила не тільки природне середовище, а й культуру та соціум. Все частіше у наукових публікаціях можна знайти припущення, що відомий нам вид *homo sapiens* зазнає змін. Може змінитися не тільки біологічна організація людини, але ще більшою мірою її психіка та психофізіологічні функції. Адже технологічні можливості новітніх біотехнологій уже сьогодні мають можливість необмеженого втручання в біологію людини. Такий стан речей зумовлює актуальність філософсько-антропологічного аналізу тілесних, соматичних передумов існування людини [8].

Потреба зміни світоглядної парадигми стосовно людини як об'єкту дослідження у філософії визріла давно, але лише зусиллями М. Шелєра, Х. Плєснера, Е. Ротхакера і А. Гелєна у філософії XX століття відбувся фундаментальний антропологічний поворот – зміна думки про людину як

унікальну, цілісну істоту. Саме у цей час, у рамках загальнокультурного інтересу до проблеми людини виникає філософська антропологія як самостійна дисципліна зі своєю системою категорій і методологією. Вона спирається на досягнення філософії життя, екзистенціалізму, феноменології, сучасної науки і методології пізнання. В її рамках проблематика розуміння людини постає одним з ключових напрямів дослідження.

Філософська антропологія з початку свого виникнення і до оформлення в сучасному вигляді була органічно пов'язана з практичною філософією, саме це зумовило багатовекторність у дослідженнях соматичного буття, завдяки яким можливий подальший розвиток філософської антропології.

Сучасний етап розвитку культури та суспільства у техногенній цивілізації характеризується подоланням вузькоспеціалізованого підходу до вивчення багатьох культурних явищ; він пов'язаний з їх системним розглядом, зверненням до людини як до цілісної, інтеграційної системи. Філософсько-антропологічний аналіз проблеми людської тілесності особливого інтересу набуває у наш час через антропологічний “поворот” в сучасній філософії, розвиток науки і техніки, негативної дії науково-технічної революції на сутнісні сили людини, його фізичний, духовний і психічний розвиток, у зв'язку з реальною загрозою жити людині в штучному, безприродному технічному світі [4].

У останні десятиріччя XX століття почався новий етап у дослідженнях людської тілесності: відмінні риси цього етапу визначаються визнанням присутності особливого “продукту” взаємодії тіла і психіки, надзвичайної складності цього “продукту” і переконанням, що його необхідно вивчати на стику багатьох наук і областей знання про людину. На зміну тлумаченню людини як істоти без плоті і крові приходить усвідомлення того, що людина не лише плоть і душа, але природа і культура.

Аналізуючи сьогодення людини, ми розуміємо, що існує реальна загроза жити в безприродному технічному світі. “...Оскільки зовнішня (оточуюча) і внутрішня (тілесна) природа людей, – пише В.А. Кутирєв, –

нерозривно пов'язані, остільки цілком штучне оточення несумісне з буттям людини як природної істоти” [11].

Техносфера розвивається значно швидше за біосферу, і людина, намагаючись пристосовуватися до життя в штучному оточенні, вимушена займатися своєю тілесною організацією. Сучасні форми діяльності є настільки багатоманітними, що вимагають не просто вироблення специфічних навиків та здібностей, але і подальшого вдосконалення світу внутрішніх відчуттів. Природа залишає людське тіло незавершеним для того, щоб воно було до кінця сформовано внутрішнім, екзистенціальним світом.

Тілесність є результатом сукупності триєдиної природи людини – людина має фізичне тіло, психіку і є соціальною істотою. Тіло, яке пройшло соціалізацію, перестає бути просто фізичним, про нього вже потрібно говорити як про соціальну тілесність. Людина знаходить себе в світі не як думка, а як істота, якій належить жити і бути, буттю вона належить саме як тілесна істота. Тілесність цього плану – не натуральна речовинність організму. Це феноменальна тілесність як спосіб, яким людина проживає і переживає ситуацію свого існування. Соціальне тіло стає головним елементом цієї ситуації, людина знаходить своє “Я” як інтегрована в ситуацію тілесна істота. Екзистенційне сприйняття власного “Я” крізь призму тілесності, являє собою існування як вибір і схвалення ситуації, де вибір і схвалення реалізуються тілесно.

Простір тілесного буття утворюється з дій феноменального тіла, яке визначається не зовнішнім, тривимірним універсальним простором, а буттям, тобто тим, що людина вважає істиною свого існування та здійснення. Фактично це простір її надій, перемог, задоволень і насолоди. Тілесне буття є і простором людських спокус, випробувань, поразок, сорому, страждань і розчарувань.

Тілесність людини розкривається в просторі культури, відображає не стільки реальність людського світу, скільки його потенційність. Це зв'язано з тим, що людина має своє тілесне буття не як природне або культурне

вирішення задачі, вона має тілесне буття як задачу, яку їй самій в ході життя належить вирішувати.

Трансцендентне традиційно включається в число основних категорій філософського дискурсу. Тому ми не можемо обійтися без цієї категорії і при аналізі людської тілесності. Однак, проблема полягає в тому, що людина, яка приймає норми і правила життя певного соціуму, нівелює своє духовне «Я» і спотворює тим самим поверхню, на якій суспільство відображає найзначущіші культурні коди. Іншими словами, людина, як духовне «Я», існує в тілі, а жити, діяти може тільки за його межами. Тому змушена вступати в боротьбу з ідентифікацією, тобто з духовним і фізичним «тілом» культури. Тілесність при цьому означає, на наш погляд, боротьбу даного культурного тіла проти самого себе, тобто вона є самоідентифікацією. Самоідентифікація при цьому виступає як особиста відповідальність людини за скоєні вчинки в концепції самоствердження особи [5].

Отже, тілесність є органічна єдність, що характеризується переплетінням природно-тілесних передумов існування з соціальними, культурними впливами на особистість. У вітчизняній філософській думці дедалі частіше на позначення такого особистісно-означеного буття тілесності вживають поняття “соматичне буття”.

Техногенна цивілізація змінила світ, підняла питання людського існування, змусила шукати відповіді на питання організації тілесного (соматичного) буття суспільства. Ще М. Бердяев зазначав, що техніка володіє такою силою в нашому світі зовсім не тому, що вона є головною чи верховною цінністю, а з тієї причини, що без техніки неможлива культура, з нею пов'язано саме виникнення культури, і остаточна перемога техніки в культурі, вступ до технічної епохи вабить культуру до загибелі.

В культурі завжди наявні два елементи – елемент технічний і елемент природно-органічний. Остаточна перемога елемента технічного над елементом природно-органічним означає переродження культури в щось інше, на культуру вже не схоже. Техніка руйнує старі тіла, створює нові, що

не схожі на органічні – це тіла організовані. І головне завдання людства в добу техногенної цивілізації – не втратити власну тілесність, захистити своє соматичне буття.

Парадигма тілесності в сучасній культурі висунула свої вимоги, критерії та еталони до людського тіла. Сьогодні спостерігаємо необхідність створення привабливого іміджу в політиці, мистецтві, науці, рекламі, нову образність у віртуальній реальності, культ здоров'я і сексуальних потреб (на противагу деяким концептам 70-х років XX століття про аморфне, неструктуроване тіло, позбавлене бажання).

В останній час посилюються побоювання, пов'язані з формуванням переважно зовнішньоорієнтованої людини. Діловий та професійний успіх, кар'єрна активність, гідне місце в соціальній ієрархії, самопрезентація, самореалізація, імідж – далеко не повний перелік вимог, які висуваються до сучасної людини з метою прийняття її навколишнім світом [2].

Історичні епохи, типи культури мають численні унікальні особливості, які відрізняються домінуванням прагнень людей або до утилітаризму, або до піднесення духу. Сьогодні зусилля більшості людей спрямовані переважно на зовнішній світ, який скоріше є речовим, обмеженим майном, прикрасами, матеріальними благами тощо. Побудова внутрішнього світу, створення храму душі дано далеко не кожному.

В умовах сучасної культури про тіло людини можна говорити у контексті гламуру. Одним із головних зовнішніх атрибутів гламурності є тіло, яке перетворюється на об'єкт специфічного культу. У гламурної людини повинне бути “відповідне” тіло, адже гламурна тілесність передбачає певний, майже неможливий ідеал. Як зазначають українські дослідниці О.Боряк та М.Маєрчик, що саме “еталонне” тіло – виголене, вилощене і “штукізоване” – вважається найбільш функціональним, впливовим, соціально привабливим і продуктивним. Це проявилось у загальній тілесно-візуальній орієнтації культури наприкінці XX – початку XXI ст., гасло якої – “любити своє тіло”. Відбувається перенесення уваги на зовнішнє, що призводить до

деякої психічної трансформації, коли у “внутрішній” (психічній) реальності з’являється ТІЛО як “Я”. На перший план виходить “ТІЛО-носій” та “тілесність” (власник гламурних речей), які повинні відповідати гламурним вимогам.

Для досягнення гламурної досконалості тіло починає піддаватися цілому комплексу складних, часто болісних і фізично важких процедур, які спрямовані на його вдосконалення. Це призводить до “перетворення” об’єкта природи (живе тіло) на об’єкт культури, воно (тіло) набуває штучного, символічного характеру. Сьогодні в людському тілі (як жіночому, так і чоловічому – останнє щораз активніше вводиться в акти тілесних трансформацій) може змінюватися все – колір, форма, розміри, запах, фактура.

Для досягнення тілесної гламурної досконалості використовуються як кардинальні, так і некардинальні процедури. До некардинальних косметичних заходів відносяться такі процедури, як маски, масажі, використання парфумів тощо, а також й більш штучні дії з вдосконалення фізичних даних, як-от: нарощування повік і нігтів, гальмування росту кутикули (шкірки навколо нігтя), вищипування, виголення (інколи фігурне), витравлення волосся практично на всіх зонах тіла, окрім голови, де його, навпаки, частіше фарбують, закручують, імплантують, видовжують (шляхом доліплювання волосини чи накладання штучних повік) тощо. До кардинальних заходів відносять процедури свідомого хірургічного вдосконалення тіла, такі як збільшення губ, грудей, зменшення сідниць та стегон, потоншення талії, випрямлення зморшок, ліквідація розтяжок, усунення целюліту, вирівнювання зубів, зміна кольору очей (кольоровими лінзами) й створення кольорового обідка губ (шляхом косметичного татуювання). В аптеках продаються пластинки для рівного росту пальців ніг. У глянцевиx журналах рекламуються "нескладні" операції на обличчі по створенню ямочок на щоках, що має назву “усмішка Амелі”.

Прагнення досягти гламурної тілесної досконалості призводить до того, що “еталонне” тіло вступає в конфлікт з природою. Важливо відмітити, що крім захоплення різноманітними практиками, які роблять тіло гарним і досконалим, з’явилося прагнення зберегти його здоровим і молодим. Звідси захоплення фітнесом, йогою, масажами, очищувальними процедурами, різноманітними дієтами, тощо. Виникла потреба усіма можливими і неможливими засобами зберегти та продовжити життя молодого тіла, створити ілюзію невмирущої молодості [9].

Можна констатувати, що, з одного боку, звернення до здорового способу життя носить позитивний характер, а з іншого – “повальна фітнетизація” та “помолодшання” суспільства, як зазначають українські дослідники, свідчать про онтологічний злам, який характерний для ментальності епохи постмодерну.

Важливо зазначити, що до поняття гламурної тілесності входить не тільки тіло та атрибути, що його прикрашають, а й “спосіб його експлуатації”, тобто всі ті тілесні артикуляції, що створюють неповторний образ кожної особистості (тобто вміння вести себе відповідно до гламурного образу: хода, жестикуляція, манера розмовляти, дивитися тощо).

Сучасні науковці виділяють два типи гламурної тілесності (незалежно від статі): “робот” (штучно-ламаний образ, який рухається ніби на пружинках, з удаваною розкутістю, неодмінно підкресленою артикуляцією мовлення та агресивним поглядом, позиціонується “маскулінність”) та “кішка” (характерні м’які спокусливі рухи, тягуче мовлення та м’які акценти на сугестивно-важливих словах, позиціонується “жіночність”). Градації – від натяку до карикатурно-виражених ознак. В першому варіанті – “техногенна сексуальність” робота, в другому – тваринна сексуальність.

Смислоутворюючим ядром зусиль споживача гламурної культури виступає набір іміджевих благ, які йому обіцяє реклама гламурної продукції. До яких в першу чергу можна віднести набуття гламурної тілесності, що втілює мрію гламуру. Дана мрія артикулюється як вічна молодість, сексуаль-

ність, бездоганність, спортивність, яскравість, розкішність. Вкладаючи в свою зовнішність, людина набуває товарного вигляду, який затребуваний на ринку глем-капіталізму. Стратегія набуття гламурної тілесності виступає засобом соціальної ідентифікації та життєвого самоствердження.

Гламур – це по суті специфічний настрій суспільства масового споживання, особливе світосприйняття, де акцентується увага на розкоші та “зовнішньому” блиску та нівелюються основні духовні пріоритети людини. У даного явища обширний простір комунікації, а межі його ідеологічної експансії на світ духовної культури досить широкий.

Сучасна людина піддає своє тіло різноманітним модифікаціям та впливам, задля того щоб “вписати” його у сучасну культуру, підпорядкувати його “модним” вимогам, що диктує маса. Саме тілесність виступає основним об’єктом інтересу масової культури, яка має за мету “підігнати” тілесність кожного під свої канони.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Ананьев Б.Г. Человек как предмет познания. М.: Наука, 2000. - 351 с.
2. Бекус Н. Эротика взгляда: фотография или тело. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://photoscope.iatp.by/critic4.html>
3. Бердяев Н. Человек и машина. (Проблема социологии и метафизики техники) / Николай Бердяев // Путь. – Май 1933.
4. Быховская, И. М. «Homo somatikos» : аксиология человеческого тела / И. М. Быховская. – М., 2000.
5. Быховская, И. М. Физическая культура как практическая аксиология человеческого тела: методологические основания анализа проблемы. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.infosport.ru/press/fkvot/1996N2/p19-27.htm>.

6. Быховская И.М. Человеческая телесность как объект социокультурного анализа (история проблемы и методологические принципы ее анализа) / Быховская И.М. // Труды ученых ГЦОЛИФКа: 75 лет: Ежегодник. – М., 1993.
7. Газарова Е.Э. Психология телесности / Газарова Е.Э. – М.: Институт Общегуманитарных Исследований, 2002.
8. Газарова Е. Гламурная телесность. [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.psynavigator.ru/articles.php?code=361>.
9. Гройс Б. Что такое современное искусство. [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.vavilon.ru/metatext/mj54/grois/html>
10. Кривега Л.Д. Гламур як стиль життя сучасної людини. [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://intkonf.org/doktor-filos-nauk-krivega-ld-glamur-yak-stil-zhittya-suchasnoyi-lyudini/>
11. Маерчик М. Дела телесные, или наше тело, которого у нас нет [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.zn.ua/3000/3050/49837>
12. Суворова О. С. Телесность человека как основа его жизни и единства с природой. [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://www.philosophy.nsc.ru/disc/iphras/library/wbiof0.html>